

PRATEN UIT HET DONKER

Interview met **Marc De Kesel** door **Jan Knops** betreffende de sms-cultuur bij jongeren in het kader van het project *Messages*, gehouden op 18 juli 2005 in Brussel.

Orian, comprenez-vous ce que c'est une aveugle? Ma main,
Si je la lève, je ne le vois pas. Elle n'existe pour moi que
Si quelqu'un la saisit et m'en donne le sentiment [...]
Seulement si quelqu'un vient
Me prendre et me serre dans ses bras,
C'est alors seulement que j'existe dans un corps.

Paul Claudel, *Le père humilié*

Jan: Wij hebben met jongeren gefilosofeerd over hun sms-cultuur. Wij hebben hen de vraag gesteld wat zo fascinerend is aan sms'en. Hun meest cruciale antwoord was van een ontstellende eenvoud. Sms'en is hetzelfde als praten. Hoe valt een dergelijke uitspraak filosofisch te duiden?

Marc: Een vraag *filosofisch* aanpakken, en dat is wat ik hier wil doen, betekent altijd eerst, in plaats naar wat gevraagd wordt, naar die vraag zelf kijken. Vanwaar komt de vraag? Vanwaar onze vraag naar 'jongeren en sms'? Waarop is die vraag zelf al een antwoord? Wat is met het stellen van die vraag al voorondersteld? Waarom zijn we dan wel zo verwonderd dat die sms-cultuur – alsook de internetcultuur (want dat maakt voor de jongeren geen verschil, zo blijkt uit de interviews met hen) zo veel belangstelling geniet bij jongeren? Wat maakt ons bezorgd? Dat de jongeren er zich in verliezen, dat ze er verslaafd aan geraken, dat ze met onbekenden in contact komen die hen in de maling nemen, verleiden, 'dates' met ze willen versieren die naar laakbare erotiek ruiken. Dat met andere woorden hun "privacy", hun "veiligheid" risico loopt, dat ze "gestalkt", "gekidnapt" kunnen worden – ik citeer hun eigen woorden.

Jan: Dat wordt inderdaad expliciet door de jongeren in het gesprek aangegeven.

Marc: Daarover wil ik het dus niet hebben. Dat is het antwoord dat in onze vraag schuilging. We zijn bang dat SMS hen van het juiste pad af brengt. Dat is de boodschap die we hen willen overbrengen in en door onze vraag over/aan hen. En de jongelui hebben onze boodschap goed ontvangen en bevestigd: in de grond hebben ze dezelfde zorgen. Onze volwassen – vaderlijke, moederlijke, ouderlijke of ruimere opvoedkundige – bemoeienissen, de raadgevingen, de regels, de 'wetten' die we hen stellen: dat alles heeft een grond, want de jeugd erkent de bekommernis erachter als de hunne. Als we de 'vraag naar jongeren en sms' zo benaderen, hebben we dus die

vraag al beantwoord en heeft de jongere ons daarin gelijk gegeven. Maar ik wil de vraag *filosofisch* aanpakken en het ongevraagde erin opdelven: de blinde vlek, datgene waar de vraag overheen springt precies door er naar te vragen.

Waarvoor maakt de vraag 'wat met jongeren en sms?' ons blind? Wat zijn we aan het verdringen, precies door er naar te vragen? Het klinkt wat tegendraads, maar dit is nu eenmaal de enige weg naar een filosofische reflectie die naam waardig. Anders gesteld: 'Wat willen we, door er geleerd over te doen, vooral ongezegd laten?' Dat laatste, dat geleerd doen, is zeker vandaag de dag ontstellend populair geworden. In weerwil van het heersende anti-intellectualisme, heeft het universitaire of wetenschappelijke discours een gigantische impact gekregen op onze cultuur. De vragen die we ons stellen worden vakkundig geblust door een *zekerheid* pretenderend discours. In de dertiende eeuw was dat een theologisch vertoog dat steevast uitkwam bij een drie-ene godheid; vandaag is dat een rapport dat de zaken 'wetenschappelijk bewezen' op een rijtje zet. Zo ook wil de vraag 'wat met jongeren en sms?' het liefst *wetenschappelijk* geblust worden. Dit is het beste wat we kunnen doen om onze angst die in die vraag zit te blussen.

En het is die angst die ik onbedekt wil laten. De vraag 'wat met jongeren en sms?' is door een angst gemotiveerd, een angst die door geen antwoord te blussen is, en die desondanks meer zegt dan men vermoedt. Waar zijn we bang voor als we ons de vraag stellen 'wat met jongeren en sms?'. Ik zei het al: dat ze zich erin verliezen, dat het een instrument wordt dat hen vervreemd of verslaafd maakt. Maar waarin zouden ze zich verliezen, waaraan zouden ze verslaafd worden? Aan sms'en, jawel, maar wat is dat anders dan een middel tot communicatie. Alsof we bang zijn dat de jongere – en dus ook wijzelf – ons verliezen in die communicatie. Alsof we dat niet al altijd zijn? Alsof we niet al altijd verslaafd zijn aan communiceren, aan praten met elkaar, aan het onderling uitwisselen van ideeën, gevoelens of wat dan ook. Alsof we überhaupt zonder zouden kunnen? Wat we vrezen in sms is een probleem dat inherent is aan onze communicatie *als zodanig*: we kunnen niet zonder, terwijl het ons tegelijk ook kapot kan maken, ons kan verslaven. Aan de geavanceerde communicatietechniek hebben we voor een groot stuk onze vrijheid te danken, maar het is precies diezelfde communicatietechniek die ons dreigt te overheersen en ons aan zich te onderwerpen.

Wat we in het fenomeen 'sms' intuïtief voelen is een soort omkering. Normaal zijn we meester over onze communicatie en is het een instrument dat we in onze handen hebben. In het sms'en vrezen we dat, omgekeerd, wij door ons instrument overheerst zullen worden, dat we er verslaafd aan zullen raken of dat het onze vrijheid, in plaats van te bevorderen, zal bedreigen.

Jan: Angst ons te verliezen. Angst van ouders die vrezen dat hun kinderen zich in die vrije communicatie gaan verliezen. Angst ook van de kinderen zelf, die zich maar al te goed bewust zijn van dat probleem.

Marc: Die angst is niet nieuw. Hij is in zekere zin zo oud als de menselijke communicatie zelf. Net zoals de verwondering en de vreugde over die communicatie trouwens. Ook die is even oud. Het mag misschien raar klinken, maar hiermee we zijn midden in de filosofie beland. Want het is uitgerekend uit die angst en die verwondering dat de filosofie is ontstaan. Dat het middel waarmee we communiceren iets zelfstandigs heeft, iets dat op zichzelf gaat leven (momenteel denken we aan sms, maar dat geldt ook voor de taal als zodanig): die ontdekking is de oorsprong

van de Griekse filosofie in de 6de eeuw voor Christus (en in die zin is het de oorsprong van ons westerse denken tout court).

Jan: Een zware stelling. Dit moet je nader uitleggen.

Marc: Ik verwijs hier inderdaad naar de herkomst van het denken tout court, dit is naar de ontdekking van de 'logos' door de Griekse filosofen aan wie we het Westers denken te danken hebben. Vragen stellen we bij middel van woorden. Welnu, de filosofie is ontstaan op het moment waarop men die woorden – dat communicatie-instrument, dit medium, dit middel – *op zich* ernstig ging nemen. Op een bepaald moment begon men ervan uit te gaan dat het antwoord op de vraag al in de vraag zelf zat, meer bepaald in de woorden waarmee die vraag gesteld wordt. Als je wil weten wat iets is, moet je het woord 'is' (of in de werkwoordsvorm, het woord 'zijn') nemen voor wat het is, met name iets wat niet niet-zijn is. En voilà, daar heb je al het eerste axioma van de logica, de regel van de niet-contradictie. *Het zijn is, het niet-zijn is niet*, aldus Parmenides. Zijn kan niet gelijk zijn aan niet-zijn; het kan niet nu zijn en morgen niet meer zijn. Vandaar dat het eeuwig en onveranderlijk is, zoals Plato en het hele Antieke denken verder hebben uitgewerkt.

De grote verwondering betreft dus de logos, de taal. Die moet je voor iets zelfstandigs nemen en als je je daaraan overlevert kom je bij de werkelijkheid – het zijn – zelf. Dat heeft men van Plato tot nu geloofd. 'Tot nu' is te veel gezegd. Want onze moderniteit heeft dat doorprikt: de logos (het denken, de taal) leidt ons niet tot het zijn zelf: dit is wat Kant gezien heeft. Logos en taal zijn wel zelfstandige, weerbarstige grootheden die zo hun eigen leven leiden en waaraan we ons bij momenten moeten aanpassen, maar ze leiden ons niet meer tot de werkelijkheid zelf: ze schaatsen erover heen. We hebben niets anders dan die logos en die taal om ons aan vast te klampen, maar dat ze ons naar de werkelijkheid zelf voeren, dat ze ons de luxe van een absolute zekerheid geven, is helemaal niet gegarandeerd. Ze kunnen ons evengoed naar de vernieling leiden. De 'logos', onze enige toegang tot waarheid en werkelijkheid, kan ons geen ultieme garantie bieden en kan ons met andere woorden evengoed tot leugen en irrealiteit leiden.

Jan: Net zoals voor velen in een bepaald opzicht sms de 'enige' toegangsweg tot andere mensen is. Wie niet ge-sms't wordt, bestaat niet. Wie zelf niet sms't, speelt niet mee. Jongeren weten dat beter dan wie ook.

Marc. In die zin is het probleem dat we nu met sms voelen identiek aan het probleem dat de moderniteit met logos en taal voelt. De taal is losgerukt van haar reële grond, wat niet belet dat we in die taal blijven leven. Hoe fake de media in principe ook zijn, je bestaat maar in de mate je je op dat fictieve forum een plaats veroverd. Anders uitgedrukt: 'logos', taal, communicatie: ze zijn niet meer in de werkelijkheid gegrond, maar ze 'zijn' wel, ze zijn er ook in de materiële zin van het woord en we zijn aan dat materiële overgeleverd. Het medialandschap is fake, maar het is het enige landschap waarop we ons waar kunnen maken, sms'en is maar een hulpmiddel om met elkaar te communiceren, maar als we materieel niet over een mobieltje beschikken, kunnen we niet praten. Het fenomeen sms brengt nog eens de materialiteit én de primauteit van de taal en van andere communicatiemiddelen onder de aandacht. Het is vreemd dat we daarvoor aan het eind van de 20ste eeuw onze aandacht wat verloren hebben, terwijl dat inzichten zijn die in de jaren vijftig en zestig gemeengoed waren. Dit is de zogenaamde structuralistische aanpak die in die jaren opgang

maakte en voor wie het niet zo is dat de mens eerst op zich bestaat, vervolgens een medium kiest om zich uit te drukken om tenslotte met anderen in communicatie te treden. Het medium is *eerst*, het luistert naar eigen wetten, en de mens bestaat maar *dankzij* (en als *effect* van) dat zogeheten medium, een medium dat hij niet totaal beheerst maar wel nodig heeft om over zichzelf en anderen te kunnen heersen. Een medium dat hem daarom parten kan spelen: hij kan er verslaafd aan geraken, erin verstrikt geraken, eraan ten onder gaan.

Jan: Dit is wat jongeren, meer dan wie ook, aanvoelen en waar ze zelf, samen met hun ouders, ook bang voor zijn.

Marc: Dat jongeren dit meer dan anderen aanvoelen, heeft precies met hun jong zijn te maken, ik bedoel met het feit dat ze hun identiteit nog aan het vormen zijn, dat ze nog niet zijn wie ze zijn, maar daar nog naar op zoek zijn. En hier geldt hetzelfde als wat ik zo-even vanuit de hoek van het structuralisme zei. Er is niet eerst een op zichzelf staande identiteit die dan een taal en een communicatievorm kiest waarmee hij zich naar anderen profileert; die taal en die communicatievormen gaan aan zijn identiteit vooraf en hij verwerft zich maar een identiteit door zich via die bestaande vormen met anderen te identificeren. Identiteit gaat terug op een vreemdheid, op een andersheid. We hebben onze identiteit niet aan onszelf te danken, we hebben die ontleend (gespiegeld) aan anderen. De andere gaat onze identiteit vooraf. “Je est un autre”, zei Jacques Lacan, die het citeerde van Arthur Rimbaud.

We raken hier een kernprobleem in onze moderniteit. In zekere zin zijn we nog steeds aan het worstelen met de mythe waarmee de moderniteit het gehaald heeft, een mythe die rond het op zichzelf staande Cartesiaanse subject draait. Je kunt aan alles twijfelen en dus moet je dat ook doen, zo redeneerde Descartes, maar dan zul je merken dat er één iets is waar je niet aan kunt twijfelen: dat er ‘iets’ is dat twijfelt en dat jij dat bent. Ziehier de mens als ‘subject’ van zekerheid in een wereld vol leugen en twijfel. Daar is de moderniteit mee begonnen. Je hebt iemand die aan alles twijfelt en die door aan alles te twijfelen, in die twijfel zichzelf vindt.

Als sms’ende jongere speel je op jouw manier mee op die Cartesiaanse scène: de mogelijkheid ligt voor je open om met iedereen te sms’en, waarbij je niemand bij voorbaat kunt vertrouwen of, exacter, waarbij je iedereen bij voorbaat moet wantrouwen. Op die gladde nooit echt te vertrouwen scène speel je je spel van zoeken en twijfelen tot je iets of iemand vindt die je kunt vertrouwen, en die vind je altijd het eerst bij jezelf. Op je eigen manier beleef je anno 2005 wat Descartes in de 17de eeuw al beschreef. Misschien niet zozeer in zijn *Discours de la méthode*, als wel in een fragment van vroegere datum waarin hij stelt dat hij “als een acteur vermomd de scène van de wereld betreedt”. “Dans le théâtre de ce monde [...] je m’avance masqué”, staat er in het Frans. In het Latijn klinkt het nog exotischer: “Larvatus prodeò”: als een larve, ingepopt in mijn masker, dring ik die scène binnen. Dit is de exacte beschrijving van een sms-ende (of, wat op hetzelfde neerkomt, internet surfende) jongere: op ‘de theaterscène van de wereld’ waar niets zomaar is wat het lijkt en niemand bij voorbaat te vertrouwen is, op die scène begeeft ik mij ‘onzichtbaar’ (dank zij mijn gsm of pc) om mij daar een bestaan en (zelfs) een identiteit op te bouwen. Ik neem dus deel aan de ‘wereld’ – aan dit ‘theater’ – vanuit een punt dat aan dit theater ontsnapt.

Dit is de wat een gsm realiseert. Alleen is het nog de vraag of dat punt dat aan dit theater ontsnapt minder fictief is dan het theater zelf. We geloven dat graag: alles mag theater zijn,

denken we dan, maar wij zijn tenminste echt. We spelen wel onze rol, maar onder die rol zit ons ware zelf. Dit is in elk geval wat we met Descartes geloven: onder onze twijfel zit een echt iemand die aan die twijfel een grond, een draagvlak, een 'subjectum', een subject verleent. Maar wat als ook die iemand fictie is? Wat als onder het masker van diegene die het theater van de wereld betreedt, ook een fictie schuilt? En dat lijkt nu precies leuk aan sms: dat ik niet hoeft te zijn wie ik ben om met anderen in contact te treden – dat ik met andere woorden kan 'praten vanuit het donker' ("masqué", "larvatus", zoals Descartes). Dan bel ik als verliefde puber het eerste beste meisje waarop ik verliefd ben (of wil doen alsof ik dat ben) en zeg haar dat langs een sms-je. En voor ik het zelf goed beseft vraag ik haar onbeschaamd de intiemst erotische zaken die, als ik dat van aangezicht tot aangezicht zou vragen, mij tot over mijn oren rood zou doen worden. Sms helpt me, dat wel, maar het is mogelijk altijd ook een valse hulp. Het geeft me kracht, maar de vraag blijft of ik die kracht zelf wel aankan, of die zich niet ooit eens tegen mij zal keren.

En dat is wat een ouder bij een jongere vreest: dat hij met de wereld communiceert vanuit een fictief punt, van achter een masker, die hem de zotste dingen doet zeggen en doen, maar ook ondraaglijke pijn kan veroorzaken als het afgerukt wordt, of – erger nog – als hij aan dat masker verslaafd geraakt.

Jan: Sms kan de jongere dus een vals gevoel van identiteit geven. Met alle mogelijke gevolgen vandien. En het is daarvoor dat wij, volwassenen bang zijn. En in feite ook de jongeren zelf.

Marc: En daarin ontmoet onze cultuur haar eigen angst, een angst die inherent is aan de moderniteit zelf. Zit er wel een echt iemand achter de sms die ik krijg of zend? Feit is dat daar, als puntje bij paaltje komt, nooit zonder meer iemand 'echt' achter dat masker zit. Bij de jongere niet, omdat die te zeer naar anderen moet kijken die hem hun masker voorhouden, een masker die hij gretig kopieert, imiteert, nadoet om zich op die manier de indruk te geven dat hij zelf iemand is. En evenmin bij de volwassene, want ook zijn identiteit gaat niet op iets 'echts' terug, maar op een kopie, op een identificatie met anderen. Ook hij moet onophoudelijk naar anderen kijken om 'zichzelf' van hen te kopiëren (vandaar, om maar iets te noemen, zijn dagelijkse portie tv), daarom moet hij onophoudelijk met anderen communiceren (sms'en inclusief) om zichzelf te vinden in wat anderen hem zeggen.

Dat we ons (dank zij sms bijvoorbeeld) gemaskerd op de scène van de wereld zouden begeven zonder onder onze maskers over een waar 'zelf' te beschikken: dat is de angst die we met de mythe van het stevige cartesiaanse subject bezweren.

Dit soort angst is typisch voor een wereld die tot communicatie en medialandschap is geworden. Je bestaat er maar 'echt' als je een plaats in de media veroverd hebt. Of, op kleinere schaal: je bestaat maar 'echt' in de mate anderen zeggen dat je bestaat – door met jou te communiceren, te sms'en bijvoorbeeld. Je bestaat maar in en door het communicatieveld waarin je opgenomen bent en waar anderen zeggen dat je bestaat.

Jan: Dit is een radicaal sociale definitie van de mens. Hij bestaat maar in en door zijn relaties met anderen. Tegen de algemeen aanvaarde visie in dat de mens eerst op zichzelf bestaat en pas dan met andere in contact komt, stel je dat die anderen 'eerst' zijn en dat ik maar ik kan zijn dankzij mijn relatie met – mijn identificatie met – die anderen.

Marc: Het is inderdaad een radicaal sociale theorie, en ik begrijp niet goed waarom die niet meer ernstig genomen wordt. Want ze is inderdaad ouder dan vandaag. Het structuralisme van Claude Lévi-Strauss, dat opgang maakt in de jaren vijftig van vorige eeuw, stond al zoïets voor. En dat was dan weer een verderwerken op de sociologische inzichten van Marcel Mauss. De studie van culturen in Polynesië of in het Amazonegebied toonde hem hoe de mens pas iemand was in en door de giften die ze onder elkaar uitwisselden. Op haar manier heeft de Lacaniaanse theorie dit uitgewerkt om in kaart te brengen hoe de mens, op zoek naar zichzelf, zichzelf maar kan vinden in de (verdrongen) plaats die hij inneemt in het communicatieveld waarin hij leeft. Al die theorieën hebben met elkaar gemeen dat de communicatie (of wat ik zo-even de taal noemde, in de ruime zin van het woord) 'eerst' is, dat ze met andere woorden voorafgaat aan de menselijke identiteit die zich pas in en dankzij zo'n communicatief veld waarmaakt. Niet wijzelf zijn de dragers (het subject) van onze identiteit: die wordt gedragen door een op zichzelf werkende taal – beeldcultuur, internet, sms et cetera. Alleen, om ons 'onszelf' te voelen, om ons een identiteit te wanen, moeten we dit verdonkeremen, verdringen. We moeten verdringen dat wij door de communicatie waarin we floreren gedragen worden en ons wijsmaken dat wij daar de dragers (de subjecten) van zijn. Daarom gebruiken we de geavanceerde communicatiemiddelen ook altijd om ons voor te liegen dat we op onszelf staan, dat we stevige in zichzelf gefundeerde subjecten zijn, of, economisch vertaalt, dat we die 'American boy' zijn die zichzelf uit de goot kan werken om het tot topmanager van een multinational te schoppen – dat is de economische vertaling van die Cartesiaanse mythe. Wat we vrezen als we onze angst over sms, internet, en dergelijke uitspreken, is dat die mythes niet meer kloppen. Maar we klampen ons er in dezelfde beweging opnieuw aan vast, omdat we vandaag de dag simpelweg geen 'tools', geen instrumenten meer hebben om juist die deconstructie van het subject, die decentrerings van het subject, dat misverstand genaamd 'subject' onder woorden te brengen, theoretisch te articuleren zodat we daar genuanceerd mee om kunnen gaan. Dat is de eigenlijke inzet van elk 'wetenschappelijk' discours over de mens, maar de heersende menswetenschappen doen alles om dit te ontkennen en houden op duizend en één manieren de mythe van het op zichzelf staande subject mooi in stand. Het kritisch filosofisch denken van de twintigste eeuw heeft die 'deconstructie' van het volle, in zichzelf gegronde subject meer dan degelijk voorbereid, maar de huidige menswetenschappen hebben dat simpelweg naast zich neergelegd. Freud en Lacan hebben een poging gedaan die decentrerings van het subject tot uitgangspunt van menswetenschap te nemen, maar daarin worden ze door de huidige menswetenschappen – gewild of ongewild – niet langer begrepen. Die houden de mythe hoog dat de mens in laatste instantie teruggaat op een probleemloos in zichzelf rustend subject of, wat in feit op hetzelfde neerkomt, object. En ze worden daarin gevolgd door de communicatie-industrie. En daar heb je weer onze sms. De jongere is vrij, zo zingen producenten in de communicatiesector in koor: hij/zij kan toch met zijn gsm, zijn internettoegang, doen wat hij wil. En ondertussen doen ze alsof vrijheid een simpel gegeven is, en niet een opgave is of iets waartoe men zichzelf moet opvoeden, vormen, en waaraan je permanent moet werken.

Jan: Nog vóór wij een Ik, een identiteit zijn, zijn we op anderen gericht. Daarom zijn we, in vergelijking met andere dieren, hypergeavanceerde communicatiedieren. Kun je nog eens de rol van de ander daarin toelichten, de ander die voortdurend door te sms'en opgezocht en afgetast wordt?

Marc: Ik ben maar iemand in de mate iemand anders mij erkent. Je bent maar iemand – en zeker jongeren worden dat gewaar – als iemand anders tegen je zegt dat jij dat bent. En dan ontstaat er een dialectiek tussen mij en die ander. Ik neem immers niet zomaar aan wat de ander van mij zegt en dus ga ik ertegen in, dit wil zeggen, communiceer met die ander en wordt dus nog duidelijker een exponent van die communicatie.

Jan: En dan zitten wij met onze redenering bij Jean-Paul Sartre.

Marc: Dan is het inderdaad mogelijk dat de anderen een hel worden. Dit is Sartres redenering achter het beroemde 'l'enfer, c'est les autres'. De ander houdt mij gevangen en belemmert mijn vrijheid. Maar er is meer (en dat vind je niet bij Sartre): sms maakt het ook mogelijk dat ik juist in die blik van de ander waarin ik ontsta, ontsnap. Dat ik naar die ander kijk vanuit een punt dat aan die blik ontsnapt, dat door die ander niet gezien kan worden. Ik heb die ander en de communicatie met die ander nodig om te zijn wie ik ben, maar ik neem aan die communicatie deel vanuit een punt waar die ander niet aan mij kan. Dit is exact wat sms – en telefonie of telescopie in het algemeen – doet. We nemen deel aan het leven (een leven dat door en door communicatie is) van op een afstand ('tele-'), vanuit een punt dat buiten het communicatiedomein valt. Dat punt is een nietig punt, een punt dat geheel door het op zich functionerend communicatiesysteem gecreëerd is, maar precies om die nietigheid te verdringen denken we dat we daar pas 'echt' onszelf zijn. Die 'telefone', 'telescopische' conditie van onze communicatie biedt een gigantische vrijheid. Alleen – en dat is nog eens het zelfde filosofische probleem als wat we met Descartes aan de orde stelden – die vrijheid gaat niet terug op een vrij subject, maar op een op zichzelf functionerend communicatiesysteem waaraan wij onderworpen – en zo mogelijk zelfs verslaafd – zijn. Sms doet ons praten met iemand vanuit een communicatiesysteem dat ons tegelijk weghoudt van diegene waarmee we praten. We praten niet van mens tot mens; we praten vanuit het donker tegen een machinetje dat onze stem op een netwerk plaatst. En, zo poog ik hier te zeggen, dit is de ware 'telefone' conditie van *elk* spreken. Aan het eind van het interview met de drie jongeren wordt de vraag gesteld of sms'en wel zo sociaal is aangezien je eigenlijk niet met mensen praat. Een meisje reageert daar prompt op: 'maar ik ben gigantisch sociaal', zegt ze. En, als je het mij vraagt, is ze hier zeer oprecht: zij is sociaal, ook al praat ze sms'end inderdaad niet van mens tot mens. Maar meer dan een face to face gesprek legt sms de ware structuur van de communicatie bloot: we praten altijd 'telefoon', 'telescopisch', vanuit een donker 'tele'-punt. Er is niet eerst een mens die vervolgens een medium kiest om langs die weg te communiceren met anderen. De communicatie en het medium zijn eerst en de mens, als identiteit, ontstaat binnen die communicatie en als effect van dat medium. Daarbinnen, binnen dat op zichzelf opererend medium, spreekt hij vanuit een donker punt. Een punt dat hem vrijheid geeft, maar waarin hij zich ook kan verliezen. Zich tegen het medium keren (tegen sms bijvoorbeeld) heeft geen zin. Het komt erop aan verrijnd met dat medium om te gaan: naarmate we ons verrijnder verliezen in dat medium zijn wij meer in staat andere mensen als andere mensen te ontmoeten.

Jan: 'The medium is the message'

Marc: Jazeker, 'the medium' is eerst en is goeddeels 'the message' zelf.

Dat hebben de commerciële managers achter de sms-hype goed begrepen. Sms'en betekent iets *op zich*. Het boude feit dat ik sms betekent vaak meer dan wat ik met die sms overbreng. Zeker een jongere beleeft dat vaak zo. Het sms'en geeft hem of haar een plaats in de wereld, een identiteit.

Jan: Inderdaad de jongeren tonen ons in het gesprek dat communicatie hen vormt, eerder dat zij er zomaar heer en meester over zijn. Terwijl wij ons als volwassenen de vraag stellen 'Hoe ga je daarmee om'? Moeten wij hier geen grenzen stellen, geen kader geven?

Marc: Door sms krijgt het probleem van de vrijheid een andere scène, de scène van een geavanceerd communicatiemedium. Dat maakt dat je dit probleem anders moet aanpakken, dat je de wetten die de vrijheid garanderen moet aanpassen. Want vrijheid is slechts mogelijk dankzij een wet die haar inperkt. Dat blijft een feit. Pure, grenzeloze vrijheid is een mythe die haar macabere waarheid toont als mensen er het slachtoffer van worden. Pure, grenzeloze communicatie via sms kan voor een kind en een jongere nefast zijn, net zoals dat voor een oudere zo kan zijn. Je kunt er maar mee om wanneer je grenzen kunt stellen.

Jan: In het project 'Unvarnished' van Initia vzw zegt één van de delinquente jongeren 'Mijn grootste vrijheid is als ik opgesloten zit' Het gaat om begrenzing want het grenzeloze leidt tot verlies van vrijheid. In het gebrek aan afgrenzing zit de verslaving. Je zoekt wat je niet kunt vinden.

Marc: Het duidelijkste voorbeeld dat vrijheid en wet elkaar niet kunnen missen is, hoe raar het ook mag klinken, het 'vrijen' of, ruimer, erotisch. In de erotisch, vaak beleefd als de vrijheid zelf, zoek je precies wat je bedwingt, beheerst, domineert. Je zoekt iets/iemand waar je je aan kunt geven en waar je je grens ontdekt, waar je een ander meester laat zijn over iets dat je zelf nauwelijks beheersen kunt. Je zoekt er naar wat/wie jou bemeestert en waarin je je kunt verliezen. In die zin is erotisch een gevecht, een gevecht waarin je weliswaar wilt overwinnen, maar waar je pas tevreden bent als je overwonnen wordt. Een subtiel spel dus waar mijn vrijheid – mijn 'vrijen' – resulteert in een band, in iets/iemand dat mij aan zich bindt. Dit staat haaks op de heersende idee van vrijheid als onbegrensde mogelijkheid, als mogelijkheid bijvoorbeeld om naar om het even wie te sms'en. Niet dat die grenzeloosheid op zich fout is en als zodanig ingeperkt of afgeschaft moet worden. Je kunt internet niet afschaffen. Die gematerialiseerde oneindigheid is de scène waarop we leven en die ons draagt; het is iets als de lucht die we ademen. Maar ze is niet waar vrijheid om gaat. Vrijheid is niet het punt van waaruit dit grenzeloze bemeesterd wordt. Daarvoor is die oneindigheid te bevreemdend, te ongreepbaar. Maar vrijheid is wel wat binnen die oneindigheid moet veroverd worden. Daarom moet je een cultuur creëren waar je de mens leert zichzelf als vrijheid te vinden.

Dit is inderdaad een kwestie van 'cultuur', van cultiveren, van schaven, experimenteren, hernemen, reflecteren, bediscussiëren. En het is vast geen simpel spel omdat het stellen van een wet hier wel noodzakelijk maar niet voldoende is: men moet zich ook vrij weten in en door die wet, dus met die wet ook spelen. Dat subtiel spel: dat heet cultuur en is niet met moraliserende one-liners op te lossen zoals mediahelden ons graag voorhouden.

Jan: In plaats van angstig te zijn bij fenomenen als sms, moeten we sms in cultuur brengen.

Marc: Precies. Maar dat betekent dat we ook onze angst voor sms'en, dus, voor het afgrondelijke van de vrijheid – in cultuur moeten brengen. Dit is mijns inziens trouwens zowat de definitie van 'cultuur'. Zodra die angst niet meer bij naam wordt genoemd – niet meer wordt ge-sms't – zodra dus de angst voor sms niet meer de inhoud van een smsje kan zijn, dan wordt het gevaarlijk. Je moet dus ook je angst voor sms cultiveren. Dit is wat de jongeren in het interview aan het doen zijn, ze communiceren niet alleen via sms, ze delen ook hun angst en bezorgdheid in verband met sms.

Jan: Inderdaad dat blijkt duidelijk uit het gesprek met hen.

Marc: En zij, net zo goed als wij, kunnen er mee leven dat er grenzen gesteld worden aan het sms-verkeer. Je moet nu eenmaal grenzen stellen aan de perverse disposities die op het medium liggen. Je mag niet toestaan dat iemand die zich op dat communicatieveld waagt onmiddellijk slachtoffer worden van perverselingen die daar aan het werk zijn.

Jan: Wat ook opvallend is, is dat jongeren meer nog dan in een reëel gesprek, elkaar in een virtueel gesprek leren kennen door te sms'en.

Marc: Ik weet niet of de jongeren die twee zo diametraal tegenover elkaar stellen. Ze spelen met het verschil, dat wel. Een verlegen jongen die graag sms't, kan op die manier vlot contact leggen met een meisje op wie hij zijn oog laat vallen. Vraag is of dat nu zo raar is. Je moet tenslotte altijd ergens je schaamte overwinnen. Al is het middel waarmee hij die schaamte tracht te overwinnen niet zonder gevaar, precies omdat dat 'praten vanuit het donker' hem in het donker kan houden.

Jan: Is sms niet een vooruitgang inzake communicatie? Is het al bij al geen verrijking?

Marc: Een verrijking? Dat weet ik nog zo niet. Die idee veronderstelt een te ideologische gekleurde, moderne mythe. Alsof de cultuur vroeger armer was en wij alsmaar rijker worden omdat we meer kunnen.

Jan: Ik stel die vraag meer in de sociologische betekenis. In een sterk geïndividualiseerde samenleving is netwerkvorming een belangrijke basis voor vriendschapsrelaties. De jongere krijgt er via zijn gsm een heel netwerk van jongeren bij.

Marc: Het is in elk geval een technische verrijking, want je kunt nu meer dan vroeger communiceren. Maar die technische verrijking brengt eigen moeilijkheden met zich mee, die het niet noodzakelijk makkelijker maken. Ik aarzel dus om te zeggen dat het een verrijking is. Sms is een 'feit', een historisch feit, en naar geschiedenis kun je best niet al te gauw in termen van verrijking of – neutraler – progressie kijken. Ik denk niet dat het veel zin is al te gauw in de logica van een vooruitgangsmythe te treden.

Maar de cultuur is wel veranderd, het communicatiesysteem heeft zich (wat wij zo mooi en zo vals noemen) geprofessionaliseerd, geëmancipeerd. Met internet, gsm, sms en dergelijke heeft de communicatiecultuur er een nieuw dispositief bij gekregen, inclusief de anomalieën die daaraan

verbonden zijn. Sms verandert de geschiedenis, als was het maar omdat de materiële drager van waarop de mens leeft – zijn communicatiewereld – erdoor verandert. Dit is in elk geval één van de grote veranderingen in de 21ste eeuw. Als je inderdaad – zoals met internet – quasi onmiddellijk met om het even wie kunt communiceren in de wereld, dan verandert die wereld.

En zo verandert ook de mens. Wat niet meteen wil zeggen dat hij met die geavanceerde communicatiemiddelen nu automatisch meer vrij wordt.

Goed en slecht zijn *historische* grootheden, dat zijn referenties die meegroeien en die creëren altijd hun eigen dichotomie, hun eigen taxinomie.

Jan: Een belangrijk punt dat in het gesprek aan de orde is gekomen is de opmerking dat ‘niet wij de communicatie stichten maar dat het de communicatie is die óns sticht’. Eenmaal sms er is, wordt het als praten: je kunt er niet meer buiten staan, je kunt er alleen *in* gaan staan. Om het met een boutade te stellen: je kunt niet over sms spreken zonder al aan het sms’en te zijn. Vandaar dat jongeren geen verschil maken tussen sms’en en praten.

Marc: Absoluut, op een fundamenteel niveau is er geen verschil. Dat is wat de filosofie ons leert. Sms is de zoveelste technische gestalte van de *logos*, en hoewel onze hele cultuur daarop rust, is die *logos* toch tegelijk ons probleem: het feit dat we kunnen praten over de werkelijkheid, is wat ons van de werkelijkheid vervreemdt, terwijl het tegelijk onze enige toegang tot de werkelijkheid is. We hebben geen andere.

Dat wil niet zeggen dat dit de enige manier is om de sms-kwestie te benaderen. Sta me toe heel even nog een andere invalshoek voor te stellen die het werk van Marcel Mauss tot gids neemt.

Ook van daaruit worden heel wat dingen in verband met sms herkenbaar en leesbaar. Meer bepaald vanuit de notie van de gift, centraal in Mauss’ sociologie. Denk maar aan zijn beroemde ‘*Essai sur le don*’, waar hij in diverse ‘archaische’ culturen een complexe sociale ruil ontwaart die draait rond *geven, ontvangen, en teruggeven*. Die cultuur – of, misschien beter, die economie – staat haaks op onze kapitalistische economie, waar de act van geven en krijgen meteen geneutraliseerd wordt door de eenheidsprijs waartoe de ‘giften’ te herleiden zijn. Niet zo bij een gift-economie. Een gift heeft daar weliswaar een waarde op zich, maar draagt tegelijk nog iets in zich van diegene die het gegeven heeft alsook van diegene aan wie het gegeven is. In die gift-culturen is de mens maar wat hij is dankzij de giften die hij schenkt en ontvangt. Die gift-cultuur blijkt goed door te hebben dat de mens – zoals we in een ander verband al gezien hebben – niet eerst op zichzelf staat en pas dan onderling dingen ruilt (zoals wij, moderneren het voorstellen), maar dat hij slechts leeft door en dankzij het schenken en ontvangen van giften.

Iets daarvan is ook herkenbaar in onze sms-cultuur. Een smsje is zo’n gift en je bestaat maar als je smsjes kunt schenken, smsjes mag ontvangen en smsjes wilt teruggeven. Misschien – dit is een hypothese van mij – vervangt die sms-giftcultuur de vroegere oude strenge familiale orde waarin de gift ook een sterke rol speelde. Daar had je een strenge vader die de wet ‘gaf’ en je kon jezelf realiseren door die vaderinstantie gehoorzaamheid te schenken. Daar was geen platte onderdrukking in het spel zoals we soms naïef denken, maar een verhouding van geven-ontvangen-teruggeven, waardoor ieder zijn eigen plaats en identiteit toegewezen kreeg. De vader, net als de moeder, had alles gegeven en ik gaf aan hen iets terug, eerst liefde en gehoorzaamheid, later andere, meer substantiële giften die mijn onafhankelijkheid ten aanzien van hen gestalte gaf. Die familiecultuur is nu grondig gewijzigd, wat niet betekent dat de mens niet blijft leven van

schenken, ontvangen en terugschenken. Het is in die subtiele verhouding van gift en tegengift dat de mens ontstaat en daar biedt het sms-fenomeen een platform voor. Vandaar het succes bij jongeren. Je bestaat maar voor zover je krijgt en geeft, in dit geval smsjes. En langs die smsjes krijg en geef je ook erkenning en kun je worden wie je bent. Via die weg geven jongeren elkaar niet alleen voortdurend cadeautjes, ze geven elkaar in zekere zin ook een bestaan.

Jan: Een kwestie van aandacht vragen dus? Of ook aandacht *claimen*?

Marc: Aandacht vragen, aandacht claimen. Jazeker. Maar vaak is dat doorkruist door erotiek, ook – en ik ben geneigd te zeggen, zeker – bij jongeren. Want erotiek is bij uitstek een spel van gift en tegengift waarbij schenker en ontvanger intiem betrokken zijn (want *zichzelf* geven). Sms is daar een perfect medium voor en laat het hele gamma van tedere tot vunzige ‘giften’ mooi heen en weer gaan onder de jongerengemeenschap. Je *krijgt* iets – tedere, compromitterende, kwetsende smsjes – en je moet iets *teruggeven*. En ook geen smsje terugsturen is een tegengift. Die hele giftstructuur, hoe dubieus die op moreel vlak ook kan zijn, is op zich fantastisch en is werkzaam in de sms-cultuur: ik besta want ik heb iets (sms) gegeven en ik heb het instrument in handen om iets terug te geven maar ik hoef dat niet meteen te doen, kan meer of minder of niets geven. In en dank zij die giftverhouding word en ben ik wie ik ben.

Het kapitalisme heeft die gift/tegengiftverhouding verregaand uitgebuit en geobjectiveerd door van de giften ‘waren’ te maken, producten die niet meer verwijzen naar wie ze geeft of ontvangt, maar naar hun ‘objectieve’ prijs. Maar iets van die oude ruil die ons sticht, komt in de sms-cultuur terug. Ik besta niet als die zelfstandige, in mezelf gefundeerde vrije consument, wat onze kapitalistische ideologie mij voorhoudt. Ik ben er veeleer het effect van en leef in de grond van de dingen die ik met anderen ruil, die ik hen geef en die ik van ze terugkrijg. Het kapitalisme weet dat als geen ander, maar houdt de mythe van het vrije cartesische subject hoog. In het ruilen van smsjes kun je de verborgen waarheid onder die kapitalistische leugen als het ware aan den lijve ervaren.

Jan: Een interessante redenering.

Marc: Dit is opnieuw een reden om niet tegen de sms-cultuur te gaan fulmineren, maar ze juist tot cultuur te maken. Je moet die gift-verhouding aan de oppervlakte brengen en op basis daarvan een nieuwe sms-cultuur creëren. Want dat doen de multinationals die gsm’s maken al. Het is van het grootste belang dat niet zij, samen met hun producten, onze cultuur bepalen. *Wij* moeten cultuur maken. Wat in dit geval wil zeggen: sms losrukken uit de kapitalistische ideologie en, bijvoorbeeld, de gift/tegengift-dimensie op de voorgrond plaatsen. De jeugd is daar trouwens behoorlijk intelligent in, stel ik vast, want die doet dat in feite al. De jeugd vindt de cultuur opnieuw uit, het zijn alleen wij als volwassenen die daar vaak wat moraliserend tegen aan kijken en het daarom niet opmerken.

Jan: Zo zijn we het gesprek begonnen. Wij, als volwassenen, zijn er door de angst bij gebaat om verschijnselen weg te moffelen, niet te willen zien, te verdringen. We zijn, zoals vanouds, bang dat de jongeren de vrijheid die ze nemen – en moeten nemen – niet zullen aankunnen. En inderdaad, die vrijheid kan zich in het sms’en makkelijk van haar perverse kant laten zien. Vrijmoedig en

vrijpostig stellen mensen elkaar in de sms de meest intieme vragen. Het is een veilig gesprek op afstand, een 'praten vanuit het donker', waar je veilig buiten schot blijft en ongestraft de meest snode plannen kunt uittesten.

Marc: Eigenlijk praten we altijd vanuit het donker, en dat heeft inderdaad iets pervers. Maar dit is nu eenmaal onze moderne conditie: ik doe alsof, ik ben een toneelspeler – "*larvatus prodeo*" – ik ga gemaskerd op de wereld af en ik speel mijn spelletjes terwijl ik veilig buiten schot blijf. Let wel, ondanks mijn kritiek op het cartesisaanse subject, blijf ik wel Cartesiaan. Precies dit "*larvatus prodeo*" is fantastisch, het is zonder meer de conditie van onze vrijheid. Dat we zo huichelachtig kunnen spelen met onszelf in de wereld, dat is in een bepaald opzicht ook geweldig en dat moet je als dusdanig ook beamen. Maar het is binnen die conditie, binnen die horizon dat je waar en vals, goed en slecht moet onderscheiden. Onze horizon is 'theater', 'scène', een scène waar de wereld nooit is wat ze is maar 'gespeeld' wordt. Moderniteit betekent dat er geen wereld meer is die niet in de grond theater is.

In die zin is het gevecht tegen sms hetzelfde als het gevecht tegen theater (een gevecht dat Calvijn al voerde, en dat tot voor kort de Taliban voerden), een vergeefs gevecht, want je kunt de scène waarop je beweegt niet afschaffen, en die scène is fictief, is gemaakt uit beelden, uit van het reële losgeslagen betekenaar. De wereld gebeurt op tv, op internet, op gsm, sms, ... Al pratend vanuit het donker, beweeg je je in die wereld en dat geeft je vrijheid. Maar binnen die conditie moet je je ook bloot kunnen geven, en daar ligt de extra moeilijkheid, zeker voor jongeren die sms juist gebruiken om zich bloot te geven, om erotische relaties aan te gaan. Het mag eigenaardig klinken, maar dit alles vereist een nieuwe cultuur van de schaamte, een nieuwe code die de dialectiek tussen bloot en niet-bloot regelt. Denk niet dat jongeren dat ouderwets vinden, integendeel. Er is geen erotiek mogelijk zonder dit soort dialectiek van de schaamte. Je kunt niet naakt zijn, als je niet je lichaam bedekt. Seksualiteit leeft van de schaamte, die je pas prijsgeeft als je intiem gaat.

Jan: Om het nog even over het thema van de erotiek te hebben: in de tekst van het gesprek stellen de jongeren op een bepaald moment dat een reële relatie een virtuele relatie niet uitsluit. De virtuele relatie wordt niet als ontrouw maar als een spel ervaren.

Marc: Het is niet anders dan in om het even welke erotische relatie: trouw en ontrouw sluiten elkaar niet per definitie en in absolute termen uit. Hier heeft Christus het mijn inziens niet bij het rechte eind als hij zegt: 'Wie naar een andere vrouw kijkt en haar begeert, heeft al echtbreuk met zijn eigen vrouw gepleegd'. Zo liggen de zaken nu eenmaal niet als het op erotiek aankomt. De blik op mijn vrouw, op mijn man, is altijd al bemiddeld door de (erotische) blik *naar* andere mannen en vrouwen en door de (erotische) blik *van* andere mannen en vrouwen. Uiteraard kijk ik naar mijn vrouw in referentie met andere vrouwen, en die erotische referentie sluit een ware liefde voor mijn vrouw niet uit, integendeel: ze is er de conditie van. Daarom dansen en praten we met elkaar, cultiveren ze hun erotiek met anderen, en sluit dat geenszins een goede erotische relatie met hun partner niet uit.

Het lijkt misschien wat ver gezocht, maar dit alles doet me denken aan de discussie van het fameuze fenomeen van 'les précieuses' in de 17de eeuw, verfijnde dames die rond zich een al even verfijnd erotisme cultiveerden. Het is één van de hoogtepunten uit de lange geschiedenis van het Franse erotisme: iets na 1650, ten tijde van Blaise Pascal en van Molière (die er trouwens een

toneelstuk over schreef). Het was een 'erotico-filosofische' cultuur waar de Dame in haar slaapkamer (la ruelle) de intellectuelen en andere verfijnde lui ontving om over liefde, wetenschap en wijsheid te converseren en waar een gestileerde omgangsvorm werd gepropageerd. (Het is met dat laatste dat Molière de draak steekt in zijn toneelstuk.)

Je zou je iets dergelijks kunnen voorstellen in een door sms gedomineerde cultuur. Want in de mate dat je verfijnd met sms omgaat, kan je die omgang erotiseren in de zin van 'les précieuses'. Dat is wat gebeurt als je daar een cultuur voor creëert, dan krijg je een gesofisticeerde set van regels, die geen morele regels zijn maar die juist de verfijning van de mens weergeven. Dat zou je dan eventueel vooruitgang kunnen noemen, alhoewel je zeker kunt zijn dat die van korte duur zal zijn: daarvoor is eros te broos, te kwetsbaar. In die zin is mijn voorstel heel moeilijk verdedigbaar omdat erotische cultuur en morele categorieën altijd ergens te haaks op elkaar staan. En eros delft altijd het onderspit.

Jan: Misschien staan we nu ook wel op zo'n punt.

Marc: Laat ons dan met zijn allen naar elkaar sms'en, wie weet kunnen we dat punt keren.

***